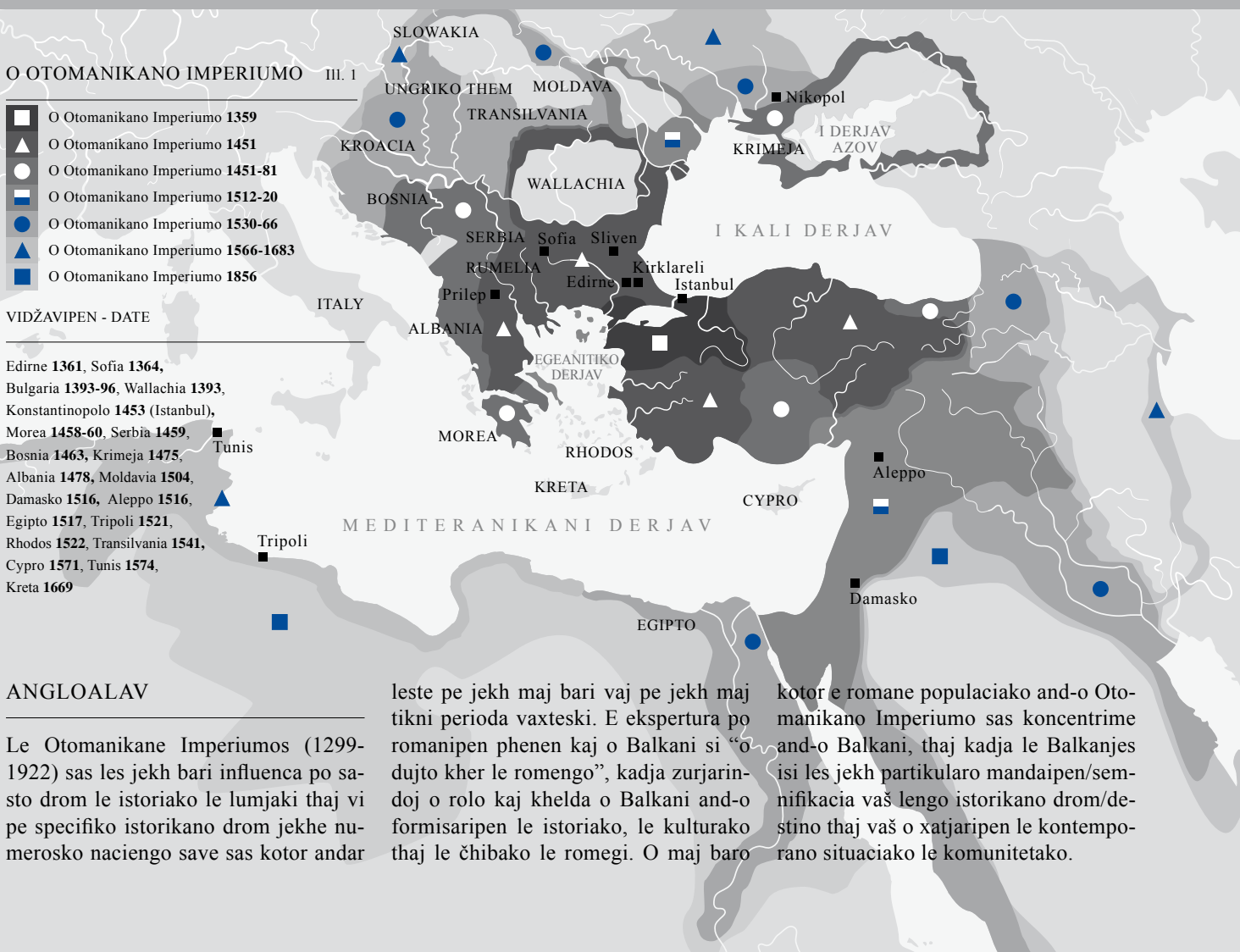

O otomanikano imperiumo

Elena Marushiakova
Veselin Popov

Istorikane surse anda' e "ciganja" and-o imperiumo | E "ciganja" and-e taksengere registruimata | Zakonura save dikhen e "ciganjen" andar provincia Rumelia | E "ciganja sandžak" – roma and-i otomanikani armija/armata | E "ciganitiko sandžak" – roma and-e armijake auksiliaro servisura | O taksengo-registruipen katar o sultano suleiman i-to o magnifiko | Masure/akcije mamuj o nomadismo. thanjaripen le "ciganjengo" | Sar e roma vidžavde pengo živipen | O peripen le otomanikane imperiumosko | Civilo statuso le "ciganjengo". oficialo legislacia thaj i sa-divesengi realiteta | O astaripen le emancipaciako le romengi

➤ *E roma na živisarde and-o Balkani izolime katar leskere kulturalo thaj istoriko trujalipen; ba von sas leske jekh integralno rig thaj sas konsekvento e ververe balkanikane norodurencar. Jekh baro numero romengo ačhile and-o Balkani le šeliberšenca, aver tradinile othar and-i lumja and-e nakhle thaj ande akanutne vremura, liindoj penca e kulturalo modelura thaj tradicie save ačhile lenge andar o Balkani. O Otomanikano Imperiumo kerda dominacia po Balkani buteder panže šeliberšendar thaj mukhla jekh distinkto impresia p-i kultura thaj p-i religia kadale regionoski. Kadja, o rolo le Otomanikane Imperiumosko isi jekh but vasio and-o proceso le keripnasko thaj le barjaripnasko le romane naciako.*

Istorikane surse anda' e "ciganja" and-o imperiumo
E "ciganja" and-e taksengere registruimata
Zakonura save dikhen e "ciganjen" andar provincia Rumelia
E "ciganja sandžak" – roma and-i otomanikani armija/armata

Varesave andar e maj vasne paragrafura le "Zakonoske dikhindoj e ciganjen andar i Provincia Rumelia", dino e sultanostar Suleiman I-to o Magnifiko phenen:

1. E muslimanitika roma andar o Stambul, Edirne thaj sarkaj and-I Rumelia potinen 22 akche vaš i sarsavi familia thaj sarsavo biprandeme manuš. E bipatjalne (e kristianikane) ciganja potinen 25 akche, thaj, dikhindoj e phivljen, von potinen jekh akche sar taksa.
2. Von potinen pradipnaski taksa, thaj vi o lačo-vast / fines vaš o čoripen thaj bilače keripnata, kadja sar kerel vi okoaver kotor le populaciako. [...]
3. E ciganja save sikaven mamujipen thaj xasaripen lenge judicialo distriktostar, garavindoj pes and-aver distrikto thaj than, si te oven arakhle, čhingarde, marde thaj bičhalde palpale ande lengo distrikto. [...]
4. E ačarutne takse thaj penalitetura vaš e bare penalo ofense thode le ciganjenge e ciganjendar sandžak, žan k-o šerutno le ciganjengo sandžak. Khonik andar e thanutni administracia vaj militarja našti thol pes. Ekscepcia pe kadi si e ciganja registruime sar gavutne ande prebendura, feude/fefura thaj e sultanoske phuvja.
5. E takse katar e ciganja andar e maj-opre-phende feudalo phuvja si kidine le liderjendar le ciganjenge. O šerutno le ciganjengo sandžak, e šerutne avere regionurenge andar svaki provincia, i policija vaj aver nanaj len o xakaj te khuyen pe lenca.
6. Kana e muslimanitika ciganja astardjon te phiren le na-muslimanitika ciganjenca, te živlen lenca thaj te xamisaren pes lenca, von trebun te oven čhingarde ; palal so sas marde, e bipatjalne ciganja potinen pengere takse sar ačaral / sar de obićej.
7. Kodola ciganja saven isi len jekh autorizacia katar o sultano si te potinen takse numaj le sultanoske thaj na potinen thalsa phuvjake... thaj e aver ačarutne takse."

III. 2 (abreviime katar Marušiakova/ Popov 2001, p.32)

ISTORIKANE SURSE ANDA' E "CIGANJA" AND-O IMPERIUMO

I anglutni migracia le romengi and-i Asia Minor thaj Balkani, and-e phuvja le Bizantikane Imperiumoske, kerda pes anglal o 14-to šeliberš. Baro numero romengo avilo and-o Balkani maj pala' kodo, and-i vrama le otomanikane invaziaki, and-e 14-15to šeliberša. Von vaj lenas direkt rig k-i invazia (specialo sar auksiliario vojnikura/soldatura vaj sar butjarne/artizanura save kerenas buti and-i vojna/armia), vaj sas andr-o populacie save phirenas le invaziencia varesave andar kadala roma gele le armiasa maj dur and-i Evropa, ama jekh but baro numero andar lende ačhilo and-o Balkani.

Len arakhas len ande verver oficialo dokumentura le otomanikane guvernoskere thaj le thanutne administraciakere, special ande detaliime registrura taksengere, thaj vi ande but raipnaske-decizie dikhindoj jekh varieteta butjengi (civiko, ekonomiko, religioso thaj familiaro). O socialo, politiko thaj ekonomiko otomanikano sistemo sas jekh but komplekso thaj administrativo, ekonomiko thaj religiozo struktura militaro bazasa. Kadava komplikime sistemo thoda vast pe sasti populacia thaj kontrolisarda zu-

rales lako sa-diveseko trajo. E themutne sas ulavde jerarxikanas ande verver kategorije, e duj maj bare ovinde e "čačutne patjalne" (e muslimanura) thaj e "paginura/bipatjalne" (e kristianura). Kadala kategorije sas verver/diferime tretisarde, e manušen andar sarsavi kategorija ovinde len verver statuso thaj dutja/obligacie karing o centralno raipen.

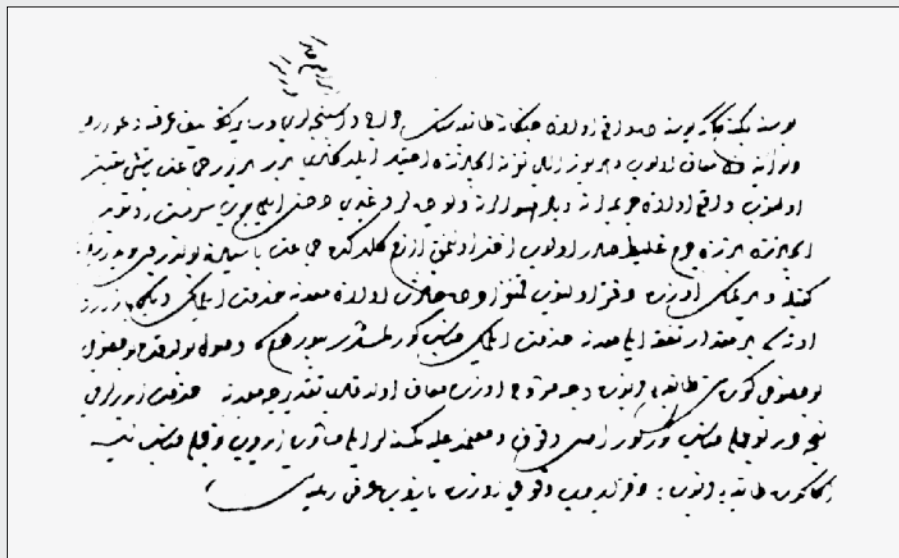
E "CIGANJA" AND-E TAKSENGERE REGISTRUIIMATA

Sarre manuša andar o Otomanikano Imperiumo sas thode te potinen verver takse thaj sas sikavde ande but registrura taksengere. E otomanikane dokumentura save ekzistuin akana sikaven bare detaliencia o kamipen le administraciako te integrisarel e "ciganitiko" populacia ande peske registre ande thaj te kerel e romen te potinen e takse save trubunas potinde. E "ciganja" sas nakhavde palal e berša, buti haj familiako statuso; palal jekh vaj aver faktori, sas grupime ande taksenge unitetura/khetanipnata ("jemaats"), sarsavo peske liderosa; e komunitetura sas ulavde ande maj tikne khetanimatende, stabilime and-i romani mahala andar sarsavo gav vaj foro. Svako khetanipnas sas les pesko lidero, buti kaj sikavel ke sas aplikime

o principo le responsabilitetako le tikne grupurengi.

O maj angluno liparipen le "gypsyurengo" ande taksengi dokumentacia le Otomanikane Imperiumoske avel andar 1430 thaj si arakhlo and-o Registro katar Timars (jekh felo phuvjake xulaipnasko) vaš e Nikopoloske "sanjak" (teritorialo khetanipen), ande savo si registruime 431 servura "gypsy", 3,5% andar i sasti lista. Andar kadava anglutno registro thaj andar e avinde istorikane dokumentura dikhel pes šužes ke i majoriteta le "gypsyurengi" sas thanjarde thaj sas diferime/verver pala' lengi etniciteta, na pala' lengo živipnasko drom.

Ande bute kazurende, e "ciganja" sas nakhavde ande normalo taksenge-registrura kodole teritorialo unitetake, misaljake (sar ekzemplo) and-o thamjengo/zakonurengo thaj regulengo kidipen savo dikhelas i populacia andar i Provincia Rumelia (ande kadaja sas vi i sasti Balkanikani peninsula) de katar 1475 and-i vrama le Mehmetoski o II-to Fatih (O Vidžavno). Sa kadja, isi arakhle registrura save dikhen numaj le "gypsyuren", sar si e registrura vaš e kristianikane "ciganja", save potinenas "jizie" (elekciaki taksa vaš e na-muslimanura) andar 1487-1489. Isi odothe nakhavde 3237 "ciganitiko" khera plus 211 phivle familie. Kadale registros isi les nakhavdi andre jekh specialo

III. 3
Dekreto le sultanosko Selim o II-to and-o 1574
(katar Marušiakova/Popov 2001, p.33) (Detalio)

O dekreto le sultanosko
Selim phenel:

“E ciganitiko khetanipnata save si arakhle and-i Bosnia si sastes slobodo e personalo taksendar (m’af), e aver okazionalo taksendar (takalif-i yorfiye), thaj sarsave adicionalo taksendar (avariz). Vaš e opre-liparde ciganja, jekh andar lende trubul te ovel alosardo thaj anavjardo svako gruposke 50 manušengo sar šerutno (jeemat bašhi). Khonik našti thol pes ande leske butija, vaj te limitil les varesar. Kana varekon uštjavel o zakono, von si te oven lile thaj, sikavindoj ke si garancia katar i komuniteta thaj katar lako šerutno, si te ovel jekh oralo krisipen.”

III. 4
(abreviime katar Marušiakova/Popov 2001, p.34)

regulacia dini and-o 1491 savo sikavel e kotizacie vaš i elekciaki taksa, thaj vi avinde taksacie liparde/mencionime. E datura po baro numero le thanjarde kristianikane “ciganjengo” sikavel so von avile and-adalkha thana anglal e otomanikane vidžavipnastar, kana maj bari sas i kristianikani religia. Liindoj and-o dikhipen e regionura sikavde, e kristianikane “ciganja” fal pes ke sas maj but and-o regiono le Traciako (savo normalo si korespondento le akanutne modernikane Turkiako).

**ZAKONURA SAVE DIKHEN
E “CIGANJEN” ANDAR
PROVINCIA RUMELIA**

O sultano Suleiman I-to Magnifiko, savo dia regule and-o imperiumo and-i vrama pire thagaripnaski (1520-1566), dia, and-o berš 1530, jekh specialo “Zakono dikhindoj e ciganjen andar i Provincia Rumelia”. Adawkha zakono ažutisarel amen te xatjaras mišteder e informacije kidine andar e registrura taksenge. [III. 2]

E regule nakhavde and-o zakono sikavel panda jekhvar o specialo than le romengo and-i relacia le duje šerutne kategorijenca andar o Otomanikano Imperiumo – e “čačutne” patjalne thaj e

“bipatjalne”. Savore “ciganja”, madikh ke von sas kristianura vaj muslimanura, pokinenas jekh elekciaki taksa, savi sas kidini numaj le na-muslimanurendar. E kristianikane “ciganura” trubunas te pokinen jekh cerra maj bari taksa de sar kodola save sas muslimanura, ama i diskrepanca maškar e ta takse pokinde e duje kategoriendar “ciganjengere” na sas klaro thaj koerento sikavdi. Aver sas i buti kodole “ciganjenca” save sas anavjarde “caiganja sandžak”, dikh athe kodolen save kerenas varesave butja and-i armija – misaljake e “ciganja” save živenas and-e zurjarde-forura (fortresse) thaj inkerenas len, e sastrarja save kerenas vaj lačharenas verever tipura sastirenge/armenge, e militar o bašavne thaj aver auksiliaro grupe. [III. 5]

Maj but, kadava zakono sikavel o baro kamipen le otomanikane administraciako te garantisarel ke e takse sas kidine sastes sare manušendar, inklusiv e phirutne “ciganjendar”. Thaj ande kado, i klaro tendinca te tromavel e membruren le “ciganitiko” komunitetake te oven responsabilo vaš o kidipen le taksengo sar garantura lengere pokinipnaske, kado mangelas jekh specialo atencia. Sa kadja, i responsabiliteta vaš orso šajutno na-pokinipen le dutjengo karing e raipnata sas and-e vasta kadale membrurenge le “ciganitiko” khetanipnaske. Kadaja

si čačardi le avinde evidencatar, sar si, te phenas, o dekreto (i decizia) le sultanosko Selim o II-to dino and-o berš 1574, savo spidelas le “ciganjen” save kere-na buti and-i mina (telal i phuv) katar i Banja Luka, saven sasas len jekh specialo statuso, te keren grupura panžvardeše manušenge, thaj svako grupo te alosarel peske jekh šerutno savo sas responsabilo le raipnatenca / le autoriteturenca. [III. 3,4]

**E “CIGANJA SANDŽAK”
– ROMA AND-I OTOMANIKANI
ARMIJA/ARMATA**

O “Zakono dikhindoj e ciganjen andar i Provincia Rumelia” konfirmiskerel o specialo legalo statuso le administraciako thaj buxljarel o xakaj/čačipen peske guvernoske te lel taksa vi kodolendar save živenas and-o “ciganitiko sandžak”. Sas vi jekh specialo zakono, dino and-o 1541, savo dikhelas le šerutnes “ciganitiko sandžakosko”. Kadaja institucia sas kerdi anglunes and-i Anatolia, ama pala’ kodo sas kerdi te žal e “ciganjenca” and-o Balkani. Ande kado kazo, “sandžak” nanaj labjardo/utilizime and-o normalo senso, sar teritorialo grupo/uniteta, ama sar specialo kategoria kodole “ciganitiko” populaciake savi sas involvirime

E “ciganitiko sandžak” – roma and-e armijake auksiliaro servisura

O taksengo-registruipen katar o sultano Suleiman i-to magnifiko

Masure/akcije mamuj o nomadismo. thanjaripen le “ciganjengo”

III. 5

Xoraxani armija armijake bašavnenca (šaj roma) anglal e udara k-i Buda thaj Pesta

(katar Marušiakova/Popov 2001, p. 21)

III. 6

Imprimacia thaj mulažo jekhe ratvale karne-likane pečatjeski, kodova kaj sas labjardo le otomanikane raipnatendar kašte sikaven ke e takse sas čačutnes potinde

(katar Marušiakova/Popov 2001, p. 40)

ande verver auksiliaro butja kerde and-o serviso le armijako/armatakoru.

Ama e roma sas vi lile and-aktualno armija. Isi ecidencas, andar o berš 1566, ke nesave membrura le popula- ciaeke savi pokinelas takse save sinesas lile vaš o militarro serviso sas roma musulmanura. E estimacije kerde p-i baza le daturengi save sas kidine sikavel ke an de16-to haj 17-to šeliberša maškar 15000-20000 “ciganija” musaj ke sas involvirime and-i otomanitiko armija, kerindoj verver servisura, thaj butivar auksiliaro militarro butja.

E “CIGANITIKO SANDŽAK” – ROMA AND-E ARMIJAKE AUKSILIARO SERVISURA

E “ciganja”, dikh athe vi le “ciganjen sandžak”, sas grupime ande “myusellem” (plutonura) thaj lengere auksiliaro tikne-grupura (unitetura). And-o šero sarsave “myusellem”-osko sas jekh “mir-liva” (majoro), jekh na-“cigano”, saves maj sas les štar kapitanura thaj dešujekh kaporalja/corporal. Vaš lenge

sevisura, e “myusellem”-enge (savorre 543) dia pes te oven xulaja/propietara phuvjengere, total 449, ande 17 regionura andar i Rumelia. E membrura le “myusellem”-enge lile penge auksiliaro militarro dutja. O šero le “ciganitiko sandžakosko” sas thodo and-o foro Kirk Klise (akanutno Kirlareli) and-i Divesutni/Est Tracia.

O TAKSENGO-REGISTRUIPENM KATAR O SULTANO SULEIMAN I-TO O MAGNIFIKO

And-e 1522-1523, and-i vrama le thagaripnaski le sultanoski Suleiman I-to o Magnifiko, sas kerdo aver taksengo-registro, anavjardo “O buxlo rolo le lovengo-save-aven thaj le taksaciako le ciganjengi andar i Provincia Rume- lia”. Kadale registros sas les 347 patri- na thaj dikhelas specifiko le “ciganjen”. Registruisarda o numero le “ciganitiko” kherengo/familiengo palal e taksenge- komunitetura, arakhle ande enja juridiko distrikturende save sas trujal jekh bari rig e akanutne balkanikane peninsular.

Kadava si jekh unikalo dokumento but bute informacijenca save dikhen e “ci- ganitiko” populacia andar o Balkani k-o anglunipen le 16-to šeliberšeskoru.

And-o registro si nakhavde 10294 familie kristianikane “ciganurenge” thaj 4203 familie muslimanitiko “ciganurenge” (ande kadala sas vi 471phivle fam- ilie). Ulavde kadalendar, sas vi 2694 muslimanitiko familie andar e “ciganura sandžak”. Liindoj and-o dikhipen sa ka- dala kalkulacije, ginindoj ke svako fam- ilian sas lan jekh media 5e manušengi, kado si jekh sasto numero 66000 “ci- ganjengo” and-o Balkani, andar save 47000 sas kristianura.

Vi aver kalkulacije kerde p-i baza kadale registroski si but interesanto. Sar dikhas athe, jekh totalo 17191 “ciganiti- ko” familiengo sas ulavdine kadja ande kodola thema save resle maj dur e ama- re-divesenge balkaniakne thema: Tukia – 3185, Grecia – 2512, Albania – 374, purani Jugoslavija – 4382 thaj Bulgar- ia 5701, and-odova so o ekzakto thann kaj sas thode 1037 na žanel pes siguro. E otomanikane taksenge-registrura si, sa kadja, jekh xaing/sursa kaj te oven

١ = يٲٲ ٢ = دوى ٣ = ترك ٤ = استار [٤] ٥ = باٲٲ
 شو = ٦ افٲى ٧ = اوخٲو ٨ = نكه ٩ = دش [٥] = ١٠ (فراهون)
 اسم انهدر يعنى هشاش هشاشا يرتكړيسى فرعون اوله يرقومى [٦] كه فراهون ديرلر.
 (همدن هون) اوو پيغمبر. (زبان [٧] هون) وٲو پدشاهدز. (دلكه هون) اونو قرى
 پادشاهى. (كلوشه هون اولو اوليالار. (ميساهون) .وسى پيغمبر. (هرون هون) هارون پيغمبر.
 (مصاب هون) بابا پيغمبر. (منرو) اكك. (بانكى) سو. (ماش) ات. (دودوه) قباق. (شاخ) خٲا.
 (مانجان [٨] جانس) كوزل بطليجان . (كران) پيٲر . (سسقه) انجبر . (صوكرز
 صوبى [٩] كٲكان) نشرسن نه صانديك . (شوقرموسو كرز) اٲى خوش ياسن نشرسن.
 (آٲى قى [١٠] كرز) اشته اشٲى بورز. (نولى [١١] كراز) نه اشلسن . (اورداپار
 دا كرز) اوافق دٲك اشلي بورز . (جيا بكن) وار سات . (صوبى كٲكان) [١١]
 نه صانديك . (بول بكن كوم) ادبه كوت صاندم . (قاصته دبان) كيمه كوت ويردك .
 (بٲقال باله ديوم) بر كافر كوت ويردم . (داووكس [٢] كره داپابوبه) بن سكيم
 بنوك اناسى .
 دامته پابوبه) سكيم بنده سنك قز

III. 7

Alava lekhle/xramosarde romanes katar Evlia Çelebi and-o Şejahatosko anav, 1668.

(katar Marušiakova/Popov 2001, p.43) (Detalio)

Le phirutnes Evlia Çelebi sas les i šansa te labjarel i lista le butjarnenge breslengi/asociaciengi (“sinifs”) and-o Istanbul. Ande kadaja lista si 57 asociacie, e “ciganja” ovindoj liparde anglunes and-i 10-to asociacia, kodoja le ursarjengi/mečkarjengi, ande savi sas jeftavardeš manuša. And-i 15-to asociacia, e grastenge bikinarja (“džmabaša”) ande savi sas 300 manuša, thaj o Evlia Çelebi lekhla: “e grastenge bikinarja si bikinarja barvale, sarsaves andar lende ovindoj les 40-50 arabikane grasta; e maj but andar lende si ciganja, vi kaj si vi nesave avere naciendar”. And-i 43-to asociacia, kodoja le bašavnengi, si 300 manušenge, sa kadja maj but “ciganja”.

III. 8

(katar Marušiakova/Popov 2001, p.44)

prinžarde e religikane konfesie le romengere. Generalo vakerindoj, kidindoj e datura panda arakhle and-e taksenge-registrurende, šaj phenel pes ke e kristianitiko roma sas predominant and-e 15-to haj 16-to šeliberša.

MASURE/AKCIJE MAMUJ O NOMADISMO. THANJARIPEN LE “CIGANJENGO”

Jekhe rigan romengi andar o Otomanikano Imperiumo sas lan jekh nomadikano živipen, savo vazdia probleme vaš e themeski administracia. Anda kado e zakonura thaj e regulacie došarenas e muslimanikane “ciganjen” save phirenas (saven sas leh jekh nomadiko živipen) khetanes e na-muslimanitiko “ciganjenca”.

E rezonura save sas palal kadala politike dikle pes užes de katar maj opre sikavdo “Zakono dikhindoj e ciganjen andar i Provincia Rumelia” dino e sultanostar Suleiman I-to o Magnifiko, savo phenel ke i problema sas na kadja but o asociimos le muslimanitiko “ciganjengo” kodolenca e na-muslimanitiko, ama

o fakto ke, kana phirenas, von na potinenas regularno penge takse. Ama isi vašno dikhpnaske so na sikavel pes užes kon trubulas te thol; e restriktivo masure/akcie pe phirutne “ciganura” (thaj sar); kadaja sikavel ke, varesave rezonurendar, e otomanikane raipnata na dikhenas kadaja buti (o nomadismo thaj o na-regularno potinipen le taksengo) sar jekh bari problema.

E šerutni komuniteta taksaciaki (“jeemat”) and-o Otomanikano Imperiumo sas phandli jekhe specifiko teritorialo unitetasa, vi kana kadaja trujarelas e nomadiko “ciganjen”, anda kodo ke na sas diference maškar e taksenge dutja le “ciganjenge” palal o trajo kaj sas len (thanjarde vaj phirutne). O registruipen andar 1522-1523 registrisarel numaj dešujekh phirutne grupe save te potinen takse ande nesave gavende. Kadaja buti sikavel i čačutni situacia. Isi sar probabil ke e itineranto manuša sas butivar registruime sar thanjardi populacia, ama and-o čačipen von džanas angle (maj but sezonier) le phirutne živipnasa.

E otomanikane dokumentura sikavel o kamipen la administraciako te

spidel e phirutne “ciganjen” te bešen jekhe thaneste vaj barem te tiknjarel i aria lenge nomadismoski. Kadaja šaj te ovel dikhli andar jekh regulacia le sultanoski Suleiman I-to o Mangnifiko, dini and-o 1551, dini palem, šaj phenel pes sar kopia, le sulatnostar Murad o III-to and-o 1574. Ama isi evidentno so kadalan, thaj šaj vi aver administrativo akcijen, na sas len baxtagor/suksesno. And-o realiteto fal pes ke vaš e autoritetura o nomadismo na sas jekh problema seriooso.

And-e balkanikane diza thaj gava, e thanjarde roma živenas ande “ciganitiko pere” (“mahalawe”) – jekh bazutno principo thanjaripnasko vaš savore minoritetura andar o Otomanikano Imperiumo. O numero le thanjarde romengo sas baro. Jekh sa kasavi impresia sas registruime and-i Anatolia k-o anglunipen le 17-to šeliberšesko e but-prinžarde phirutnestar Evlia Çelebi (1611-1679). Vov dikhla ke i majoriteta le “ciganjengi” živlen othe kaj sas thanjarde (II. 7-8).

E taksengi registracia sikavel sadajekhuno thanjaripen thaj vi jekh varesavo grado barvalipnasko maškar e “ciganja”. Kasavo tipo informaciako isi,

Sar e roma vidžavde pengo živipen

O peripen le otomanikane imperiumosko

Civilo statuso le “ciganjengo”. officialo legislacia thaj i sa-divesengi realiteta

O astaripen le emancipaciako le romengi

III. 9

Zurales phandlo k-i arta le “ciganjengi” bašavne sas o vazdipen varesave spacializime formengo muzikalo teatroskere, sar, te phenas, o spektakolo kuklenca.

(katar Marušiakova/Popov 2001, p. 66.)

And-o taksengo registruimos andar 1522-1523, maškar e registruime okupacije le “ciganjenge” isi bašavne, kodola save makhen kakavja, sastrarja, somnakunarja, kerutne xanreng, sobarja, tiraxarja, papučarja, petalarja, butjarne morthjasa, kerutne urjavipnaske, kerutne ponjavenge/kovorjenge, kasave save makhen rangenca/kulorjenca, negucatorja sastirisa, kerutne kiraleske, masarja, kerutne kebaboske, butjarne and-ol barja, xerarja, arakhne, phandipnaske arakhne, servura, kurierja, kasave saven sas len mujmunja, kasave save kenas xaniga thaj aver, okazionalo sas vi armijake oficerja, janičerja, policajcura, sastjarne/doktorja thaj rašaja/kalugarja.

III. 10

(katar Marušiakova/Popov 2001, p. 44)

misaljake, dikhlo and-e juridiko procedure andar e Sofiako regiono de katar o anglunipen le 17-to šeliberšesko. Nakhavde maškar e takse potinde le “ciganjendar” isi vi jekh taksa bikinipnaski jekhe rezidencaki, 20 khera, thaj vi jekh taksa p-e bakrja. Maj but, isi jekh evidenca e komparativ barvale ciganjenca: and-o 1611 o “cigano Stefan” bikinda p’o kher and-i Sofia thaj vi p’I bolta thaj nesave phera/frukte rukhnge liindoj 2400 akche (but bare love, te lasa and-o dikhpen ke i beršutni taksa vaš e “ciganjenge” familie sas kam 25 akche).

SAR E ROMA VIDŽAVDE PENGŌ ŽIVIPEN

E romen andar o Otomanikano Imperiumo sas len maj but okupacije. And-e taksengo-registruimos andar 1522-1523, e “ciganja” sas maj butivar registruime sar bašavne (militaro vaj “na-angažime” / “free lancer”), buti savi si konfirmime/čačardi avere sursendar. O maj butivar lipardo instrumento bašavipnasko sas “zurna” (sar jekh obojo) thaj tobe/drums, ama vi aver instrumentura sas labjarde (maj butivar i tamburina thaj and-e maj

akanutne vremura verver instrumentura sastrune-thavorenca). Jekhvar kadale butjenca, isi bari evidenca pe “ciganitiko” ansamblura khelutnenca (specialo roma thaj, varekana, židovitiko žuvlja).

Ande bute thanende trujal i lumja, e roma si prinžarde sar sastrarja/sastirne. Kadale butjan isi lan jekh bari tradicia, thaj sas inkerdi/prezervime and-o Balkani ži and-e akanutne divesa. Vi kaj ande varesave periode vaxteske – sar, te phenas, and-o 16-to šeliberš – e roma sastrarja thaj e sastrune-butjenge bikinarja/negucatorja na sas vareso so šaj dikhesas sarkaj and-o Otomanikano Imperiumo, i evidenca dikhindoj e sastarjen aresli maj bari astarindoj e 17-to šeliberšesa karing orde. [III. 9,10]

Ande varesave kazura, e roma mukle pengi purani butj thaj astardile te keren agrikultura, savi kerde lan and-o konteksto le feudalo posesiengo le militaro oficerjengere. Misaljake, ande jekh inventari le domeniengo-feuda/fiefo and-e Sofiako regiono, andar 1445-146, isi detaliime informacije pe jekh savo isi le Aljesko, ande savo si vi o gav Dabiživ, kaj sas 15 kompleto haj 3 phivle khera; o inventari phenel kategorik ke “von isi ciganja”.

O PERIPEN LE OTOMANIKANE IMPERIUMOSKO

Pala’ peski perioda zoraki thaj gloriaki, andar e 16-17-to šeliberša, O Otomanikano Imperiumo areslo ande jekh perioda ačhipnaski/stagnaciaki, thaj dekatar o agor le 17-to thaj o anglunipen le 18-to šeliberšengo orde astardjas jekh lungo vrjama gradualo (ama xorutne) teljaripnaski/deklinoski. Kadaja perioda (o 18-to haj 19-to šeliberša) sas karakterizime sadajekhune krizendar thaj phare socialo thaj ekonomikane kondiciendar, thaj vi jekhe kompleksno administrativone sistemostar, thaj sas pherdi biagorutne marimatendar thaj xasarimatendar teritorienge. Pe kadi, šaj-phenel-pes, sadajekhuni politikani thaj ekonomikani kriza, e verver themenge registruimata (takse, judiciaro thaj aver) lokhores-lokhores xasarde pengi importanca. Kadaleske, e istorikane surse pala e roma and-o imperiumo resle sa maj fragmentaro thaj bisiguro.

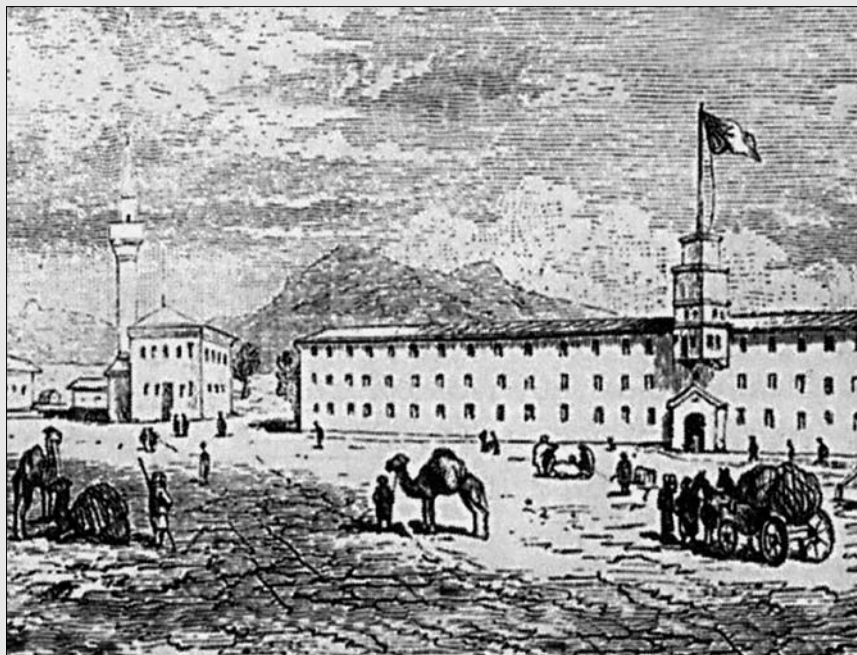
Ande kadaja perioda vaxteski, dikhel pes sa maj but jekh signifikanto paruvipen and-i religikani afiliacia le romengi. And-e 15-to thaj 16-to šeliberša,

BUTJAKI KATEGORIA ROMENGI

And-o 1836, o bulgaro Dobri Želiazkov, prinžardo sar “o manuš fabrika”, puterda i angluni moderno fabrika tekstilengi andar o Otomanikano Imperiumo, and-i diz Sliven, kašte kerel urjavipnata vaš o them – anglutnes vas i xoraxani armija. E šerutne butjarne sas roma andar i diz Sliven, ži kana e bulgarja sas artizanura, negucatorja, vaj butjarne and-i agrikultura, thaj e independento butjarne sas e roma (murša, žuvlja thaj vi xurde). Gradualo, kerda pes jekh butjaki-grupa, kaj arakhas romane familie angažime and-i tekstilo industria, savi barili but palal o slobodipen le Bulgariako (1878) kana puterdilo maj but fabrike and-o Sliven thaj i diz aresli jekh importanto centro le tekstilo industriako.

III. 11

(katar Marušiakova/Popov 2001, p. 69)

III. 12

I fabrika le Dobri Želiazkovski andar Sliven, trujal o berš 1870.

(katar Marušiakova/Popov 2001, p.69)

e kristianitiko roma sas maj but, androdova so and-o 19-to šeliberš o taraz (i balanca) paruvda pes pes thaj e muslimanitika roma sas majoriteta. O ulavipen kristianura thaj muslimanura sas 1:3 vaj, palal aver patjaimata, 1:4, ama isi phares ovel amen jekh precizo situacia. Dašti phenel pes ke perdal e šeliberša sas jekh kontinuum trendo nakhavipnasko k o islamo.

E otomanikane raipnata gele maj dur le akcienca save rodenas te thanjaren permanent le “ciganjen”, ama, sar vi and-e anglune zumavipnata, ande sa maj bute kazurende kadala efortura resle te na ovel len zor. De katar o agor le 18-to šeliberšesko orde, ake, e surse sikaven jekh barjaripen le permanento thanjaripnasko le “ciganjengo” and-e gava thaj lengi pakiv and-o butikeripen le phuvjako, jekh drom savo astardesas vi and-e anglutne šeliberša and-o Otomanikano Imperiumo. Barile neve gava pašal e neve-kerde “kiflikura” (bare ferme), sastes thanjarde le “ciganjendar”, katar von sas line thaj angažime te keren buti and-i agrikultura.

Nesave roma astardile te keren butja komplet neve. Kadava si o kazo le “ciganitiko proletariatosa” andar i diz

Sliven (Bulgaria). And-o 1836, puterda pes i angluni tekstilengi fabrika andar o Otomanikano Imperiumo, savi kerelas urjavipnata vaš i otomanikano armija. But andar e manuša angažime te keren buti odothe sas roma [III. 11, 12]

CIVILO STATUSO LE “CIGANJENGO”. OFFICIALO LEGLISLACIA THAJ I SA- DIVESENGI REALITETA

E “ciganuren” sas len jekh specio thaj and-i generalo socialo thaj administrativno struktura le imperiumoski. Anglunes, von sas “themutne” le imperiumoske dekatar leskoro keripen. Vi kaj kerda pes jekh ulavipen le populaciako ande duje bare kategoriende (e “čačutne patjalne” thaj e “bipatjalne”), len sas len lengo specifiko statuso thaj sas ulavde p-i baza lenge etnicitetaki. Na sas jekh zuralo ulavipen maškar e muslimanitika thaj kristianitika “ciganja”, maškar e phirutne thaj e thanjarde. Generalo, von sas phandle e lokalo populaciendar, varesave tikne privilegienca vaš e muslimanitika “ciganja”, thaj but bare benefiturenca vaš odola save sas and-o serviso le armijako.

Kadava etnikano ulavipen le “ciganjengo” nanaj phandlo le kadjaphende “sistemosa Milliet”, sar butivar došales patjal pes. O “sistemo Milliet”, sar diferenciimos vaj ulavipen le manušengo (and-e etnikane, na religikane termenja) sas thodo sar rezulto le eforturenge kerde vaš e reforme and-o Otomanikano Imperiumo de katar o 19-to šeliberš orde. Ama o ulavipen le “ciganjengo” sas kerdo palal o generalo xatjaripen pe lende: but surse sikaven lengoro evidento bikamipen e avere populaciatar – otomanitiko thaj aver kasave thaneske-populacie – save dikhenas len sar telutne/inferioro manuša pe save na-i soske te dikhes, jekh lungone vaxtesko stereotipo, savo arakhas les vi and-o Balkani amare divesengo.

Ama pe kontra kadale persistente socialo dikipnasko, thaj šaj sar rezulto/thavdipen andar leste, e roma resle te arakhen/prezervisaren – vaj te barjaren – kulturalo karakteristike telal o otomanikano thamipen, sar, te phenas, jekh (semi)-nomadiko živipen thaj vi tradicionalo butja, thaj k-o agor ačhile jekh, te phenas, phandli etnikani komuniteta. Generalo, ake, o civilo statuso le romengo and-o Otomanikano Imperiumo sas

ROMA KAJ MAREN PES VAŠ O SLOBODIPEN

E roma lile rig k-e maripnata e nacionalo slobodipnaske andar e balkanikane thema. O rom Alija Plavič thaj lesko phral Mujo (savo mulo and-o 1807) lile rig k-o serbikano vazdipen mamuj o Otomanikano Imperiumo k-o anglunipe le 19-to šeliberšesko. Jekh andar e maj prinžarde "haidukura" (manuša save marenas pes vaš o slobodipen) andar o 19-to šeliberš sas o rom Mustafa

Šibil (biando and-o gav Gradec, paš-o Sliven, mudardo and-o 1856). Roma andar Sliven (e phrala Jordan thaj Georgi Hajikostovi, Jordan Rušev) lile rig and-o rusikano-xoraxano maripen (1877-1878) and-i rusikani armija, sar bulgarikane voluntarja.

III. 13

(katar Marušiakova/Popov 2001, p.70)

lenge maj lačo de sar lenge phralenge andar i Ratučni Europa, kaj, sa ande kodi istorikani perioda, sas čingar p-e roma.

O ASTARIPEN LE EMANCIPACIAKO LE ROMENGI

And-o 1866, o Petko Račev Slaveikov, jekh but prinžardo autori, printisarda jekh artikolo signosardo "jekhe egipcianostar" ("jekh cigano") and-o Istanbulosko žurnali Gaida. Ande kadava

lekhipen/lil, o autori, Ilija Numčev andar i diz Prilep, rakhel o glorioso puranipen le "ciganjengo xakajengo/čačipenengo" te oven tretime sajekhunes, te "ovel len pengi societeta thaj te dikhen pe pengi edukacia", thaj aver butja.

Generalo, o lekhipen sikavel o astaripen jekhe neve patrinako and-o barjaripen peske-žangavipnasko barem nesave membrurengo andar o romano khetanipen andar o Balkani, and-o 19-to šeliberš. Karakteristiko kadale neve periodake isi o proceso le muklipnasko le "interno" traditionalo trujalipnasko

važ o rodipen jekhe sajekhune/egualo thanesko and-i nevi "eksterno" socialo thaj kulturalo realiteta. I generalo atmosfera and-o Balkani kodole vaxtesko puterda drom le vazdipnaske kadale neve socialo aktivitetake. Si vi okolaver balkanikane nacie (anda save o 19-to šeliberš isi o šeliberš le moderno nacionalismosko), vi e roma sas aktivo and-o rodipen jekhe dudale puranipnasko thaj vi and-o keripen jekhe nacionalo istorikane mitologiako. Kadava sas lenge trubutno and-e lengo maripen vaš i civilo emancipacia.

DIIPEN P-O AGOR / KONKLUZIA

Palal o peripen le Otomanikane Imperiumosko, e roma ačhile sadajekh maškar e neve granice le neve balkanikane themenge. Kodole vaxtestar orde, lengi istorikani phendli (lengo destino)

thaj lengi evolucia sar komuniteta sas khuvdja pes kodolasa le majoritaro populaciengi andar kadala thema. Ama vi kadja, e butja save ačhile lenge katar o Otomanikano Imperiumo ačhile maškar lende ande verver čhanda – vaj ke si and-i forma le etnikane kul-

turengi, sar si o islamo thaj e ačara/običejura thaj e tradicie savenca barvalisajle baro numero romengo and-o Balkani, vaj ke si sar influencia savi i xoraxani kultura thaj istorikane tradicie panda keren pe lengo trajo and-e balkanikane thema.

Bibliografia

Crowe, David M. (1995) *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Gilsenbach, Reimar (1994)** *Weltchronik der Zigeuner. Teil 1: Von den Anfängen bis 1599*. Frankfurt am Main: Peter Lang | **Gronemeyer, Reimer / Rakelmann, Georgia A. (1988)** *Die Zigeuner. Reisende in Europa*. Köln: DuMont Buchverlag | **Inalčik, Halil (1997)** *An Economic and Social History of the Ottoman Empire, Volume 1*. Cambridge: Cambridge University Press | **Marušiakova, Elena / Popov, Veselin (2001)** *Gypsies in the Ottoman Empire. A contribution to the history of the Balkans*. Hatfield: University of Hertfordshire Press | **Todorov, Nikolaj (1972)** *Balkanskiat grad XV – XIX vek. Socialno-ikonomicheško i demografsko razvitie. [The Balkan town: social, historical and demographic development]*. Sofia: Bulgarian Academy of Sciences